

NYERS, BETON

GOLDFINGER ERNŐ NYOMÁBAN

BRANCZIK Márta

Az *Artmagazin* legutóbbi száma részletesen foglalkozott Goldfinger Ernő egyik legismertebb – persze a többihez hasonlóan vitatott – alkotásával, a Balfron Tower néven ismert lakóházzal és a megmentésére készült izgalmas, szociális vonatkozású kortárs képzőművészeti munkákkal. Ma ösztöndíj viseli Goldfinger nevét, de kevésbé tudott, hogy az építész a 60-as években is egyedülálló módon támogatta fiatal magyar kollégáit, legális munkához juttatva őket Angliában.

Forrás: Wikimedia @ Fotó: Steve Cadman

Keeling House toronyház, Bethnal Green, London
[Denys Lasdun, 1954–57]

Goldfinger Ernő a 20. századi brit építészet ismert és befolyásos alakjaként azon kevés magyar építész közé tartozik, aki elérte a világhírt: több munkája élvezi mára az angol műemlékvédelem kiemelt figyelmét. Ez nagy szó, büszkék lehetünk rá még akkor is, ha tudjuk, hogy Goldfinger építészeti tanulmányait Párizsban végezte, dolgozni is ott kezdett, élete legfontosabb megbízásait pedig Londonban kapta. Alkotásainak védett státusza jelzi, hogy az angol műemlékvédelem a második világháborút követő évtizedek építészeti alkotásait mára vitathatatlan értéknek tekinti, hiszen több mint tíz éve beemelte őket a védendő építészeti örökség körébe.

De hogyan is épített Londonban Goldfinger Ernő toronyházakat? London a második világháborúban a német bombázások során lakásállománya jelentős részét elveszítette. Ennek pótlására a helyi szociáldemokrata jellegű, munkáspárti önkormányzat (London County Council, LCC) felgyorsította és kibővítette a világháború előtt megkezdett szociális lakásépítési program megvalósítását. Az új építkezések tervezésében a városvezetés elsősorban saját hatalmas építészirodájára, a London County Council Architects' Departmentre támaszkodott. Ezzel párhuzamosan a rendezési tervben meghatározott ingatlanfejlesztések némelyikét privát irodáknak adta ki tervezésre, így bízták meg Goldfinger Ernőt is. Ebben a helyzetben

merült fel a fiatal magyar építészek támogatásának ötlete. A gyakorlatban aztán a Magyar Építészakamara által jelölt, angolul beszélő, tehetséges fiatal építészek kaptak lehetőséget egyéves angliai munkavállalásra. Egyesek Goldfinger Ernő saját irodájában, mások hasonló privát irodákban vagy a londoni önkormányzati építészirodában dolgozhattak. Alig pár évvel az 1956-os forradalom után ez egészen különleges lehetőséget jelentett azoknak a fiataloknak, akik ekkoriban itthon kizárólag állami tervezővállalatoknál dolgozhattak, az önálló magánpraxist nem ismerhették. Az első csoport – Borvendég Béla, Brjeska István, Kiss Dénes és Párkányi Mihály – 1961-ben indult, a következő évben pedig Balogh István, Cserhalmy József, Hofer Miklós és Vajna János utazott Londonba. Később a kiutazó (főleg budapesti) építészek között volt Gulyás Zoltán,

Ursula Blackwell és Goldfinger Ernő

© Fotó: Europress / Getty Images

Tokár György, Jurcsik Károly, Bőjthe Tamás, Emődy Attila, Callmeyer Ferenc is.

Az angliai munka gyakorlata hamar kialakult, az egyszerre kint tartózkodó, általában négy emberből egyvalaki mindig Goldfinger akkor 15-20 fős irodájában dolgozott, a többiek nagyrészt a Richard Sheppard, Robson & Partners, illetve a Chamberlin, Powell & Bon cégek londoni irodáiban vagy az LCC Architects' Department valamelyik részlegén kaptak állást. Mind a négy iroda a korszak angol építészetének kiemelkedő szereplője volt; elsősorban közösségi, oktatási és szociális lakóépületeket terveztek ebben az időben.

A több ezer főt foglalkoztató LCC Architects' Department a legkorszerűbb elvek szerint, a használó közösség igényeit

figyelembe véve próbálta London grófság lakó- és közösségi tereit újjáépíteni. Építész műtermeik a rekonstrukciók mellett olyan nagy lakótelepeket terveztek, mint a Thamesmead vagy az Alton Estate (East és West) épületegyüttes Roehamptonban. Ehhez a tervezőintézethez, de két külön irodába került az első kiutazó csoport két tagja, Párkányi Mihály és Borvendég Béla, utóbbi az angliai „kalandozók” közül az egyetlen, aki évtizedek múlva részletesen írt tapasztalatairól. Megemlíti a Denys Lasdun tervezte, egyetlen lépcsőtengely köré szervezett toronyház-csoporthoz (Keeling House, Bethnal Green) tett kirándulását, az Alton lakótelepet, amit munkatársaival látogatott meg, de leírja észak-angliai utazását is, ahol a történeti épületek mellett

természetesen a korabeli új lakónegyedeket (Peterlee városrész, Durham; Park Hill lakótömb, Sheffield) is megnézte¹. Néhány év múlva, 1964–65 között ugyanúgy a városi tervezőirodában dolgozott Gulyás Zoltán és Jurcsik Károly. Ezt csak Jurcsik rövid interjúrészeleiből tudjuk, egyikük sem írta meg az utazás történetét, pedig éppen Jurcsik Károly az, akinek későbbi munkáinál szokás megemlíteni a vélt vagy valós angol hatást. Nem is csoda, ha az angol építészetre gondolunk a szekszárdi városközpont épületeit (1967–69) látva, a téglalburkolat vagy egyes építészeti elemek keltette hatás mellett éppen a térformálás, a tér eltérő szintekkel történő kisebb egyseégekre tagolása az, amit a tervező abban az időben Angliában megismerhetett.

BRUTALIZMUS

A szinte anyagtalanná váló, hűvösen elegáns internacionális modern építészettől elforduló, az 1950-es években Angliában létrejött, Alison és Péter Smithson építésszek nevéhez fűződő irányzat. Képviselői az épület szerkezetét, anyagszerűségét akarták hangsúlyozni, téglát, natúr fa elemeket, nyers betont (innen származik elnevezése is) alkalmaztak a homlokzatokon és a belső terekben egyaránt. Angliában a stílus összeforrt a második világháború utáni nagy újjáépítési hullámmal és a városi lakás, lakótér korszerűsítésének kísérleteivel (ilyenek pl. Denys Lasdun vagy Goldfinger Ernő épületei). A brutalizmus későbbi fázisában egyre inkább a nyersbeton felület és az épületek tömegét hangsúlyozó szoborszerűség dominált; az épületek sem méretükben, sem építészeti elemeikkel nem akartak környezetükhöz illeszkedni, szinte szétrobbantották maguk körül a teret. Feltűnőek, provokatívak, többek között ezért is osztják meg a közvéleményt. A fogalom általánosan elfogadott jelentése még nem kristályosodott ki, Nyugaton néha az egész 1945 utáni építészetre használják, míg a volt szocialista országokban erre az időszakra a szocialista modern, késő modern kifejezéseket alkalmazzák. Nálunk a brutalizmust csak a 70-es években épült, nagy tömbökből konstruált és sok nyersbeton felületet mutató, „csupas” épületekre értik. Bár a brutalizmusnak mint

Forrás: Wikimedia © Fotó: Man vyi

irányzatnak nincs képzőművészeti ága, bizonyos vonásaiban hasonló kortársához, a pop-arthoz.

National Theatre, South Bank, London
[Denys Lasdun, 1967–76]

Szobabelső (Type 20 lakástípus) a Speed House-ban a Barbican egyik épületében [Chamberlin, Powell and Bon, 1960-as évek vége]

http://www.themodernhouse.net/past-sales/barbican-london-ec2y/

A Barbican épületegyüttes [Chamberlin, Powell and Bon, 1965–1977]

Forrás: Wikimedia © Fotó: Harry Mitchell

Az önkormányzati tervezőiroda mellett magánirodákban is alkalmazták a magyar tervezőket, az egyik ilyen lehetséges munkahely a már említett Richard Sheppard, Robson & Partners iroda volt, amely 1958-ban megnyerte a cambridge-i Churchill College épületeinek tervezésére kiírt pályázatot; a munka a hatvanas évek közepéig eltartott. Callmeyer Ferenc 1963-tól

dolgozott ebben az irodában és elsősorban a brutalista stílusú Brunel Műszaki Egyetem (Uxbridge, London) épületeinek tervezésében vett részt². Saját írása szerint Richard Sheppard egyik frissen elkészült épülete volt számára a legkedvesebb: „Valahányszor barátaink kerestek fel Londonban, hogy rövid idejük alatt valamit lássanak a modern angol építészetből, utunk az

Exhibition Road felé vezetett, az Imperial College új diákszállásához. Londonban nem az egyetlen új épület, mégis ez volt az első, ahová szeretettel elzarándokoltunk, s részleteit újból és újból »végigcsodáltuk«. Idejöttünk ehhez a betonból, fából és üvegből épített házhoz, mert úgy éreztük, hogy egyszerű építőanyagai, fegyelmezett kezelése, gondos részletei a leg-

Forrás: Wikimedia © Fotó: Kovács Dániel

A Radelkis-gyár irodaépülete [Csikvári Antal, 1969–72]

Forrás: Wikimedia © Fotó: David Howard

Az Elephant and Castle metrómegálló közelében álló, úgynevezett Fleming House épületegyüttes részlete [Goldfinger Ernő, 1959–67]

Örökségvédelem az Egyesült Királyságban

Az Egyesült Királyságban a legjelentősebb építészeti és történeti értékű épületek állami örökségi védelem alatt állnak. Ennek a védelemnek három fokozata van (Grade I, II* és II), amit az épület esztétikai értéke, ritkasága, történelmi jelentősége szerint

határoznak meg. Eddig már számos 20. századi (röviden C20) épület került fel a listára, közülük többet is a legmagasabb fokozatú védelem alá soroltak, ilyen a Trellick Tower is, Goldfinger Ernő épülete, vagy a Royal Festival Hall (Sir Robert Matthew, dr. Leslie Martin, LCC, 1951). A védelem második kategóriáját élvez például a Keel-

ing House (Denys Lasdun, 1954–57, London) a híres Alexandra Road Estate (Neave Brown, 1968, London), sőt egy közlekedési épület, a Stockwell buszgarázs is (Adie, Button and Partners, 1952–53, London). 2010 óta élvez a védelem harmadik fokozatát (Grade II) az Abbey Road zebraja, ahol a Beatles híres fotója készült.

A kazincbarcikai kórház [Jánosy György, 1962–69]

Forrás: Közti Archivum

inkább lennének követhetőek.”³³ (Imperial College, Princes Gardens Southside Halls. 2006-ban lebontották, vele szemben a hozzá hasonló Week’s Hall még ma is áll.)

Nem kevésbé érdekes a másik iroda korabeli működése sem. Az 1950-es évek elején alapított Chamberlin, Powell & Bon cég első munkája a londoni Cityben

felépült, több alacsonyabb épületből és toronyházból álló, szociális lakások számára tervezett Golden Lane lakótömb volt. A lakások itt is különböző típusúak, jelentős részük *maisonette*, vagyis kétszintes kislakás. Az iroda 1960-as évekbeli tevékenységéhez fűződik a korszak egyik legnagyobb vállalkozása, a több intézményt

és mintegy 2000 lakást magában foglaló Barbican ingatlanfejlesztés (ez most II. fokú műemlék). Itt három brutalista stílusú, téglá és nyersbeton homlokzatú, 42 emeletes toronyházban és néhány hétemeletes tömbben helyezték el a gondosan kialakított, különböző méretű és elrendezésű, egy- és kétszintes lakásokat. A negyed

A Fehérvári úti piac épülettömbje [Halmos György, 1977]
forrás: MÉ 78/4 Móri András felvételei

építése idején dolgozott az irodában Tokár György (1964–1965-ben), majd Emőd Attila (1967–69-ben).

Goldfinger Ernő irodája a hatvanas években, éppen ebben az időben nyerte el legnagyobb londoni megbízásait – az irodában bőven akadt munka a fiatal magyar építészek számára. Ekkor készült az akkori Egészségügyi Minisztérium irodáit befogadó Alexander Fleming House, egy különböző magasságú elemekből álló irodaépület-együttes az Elephant and Castle

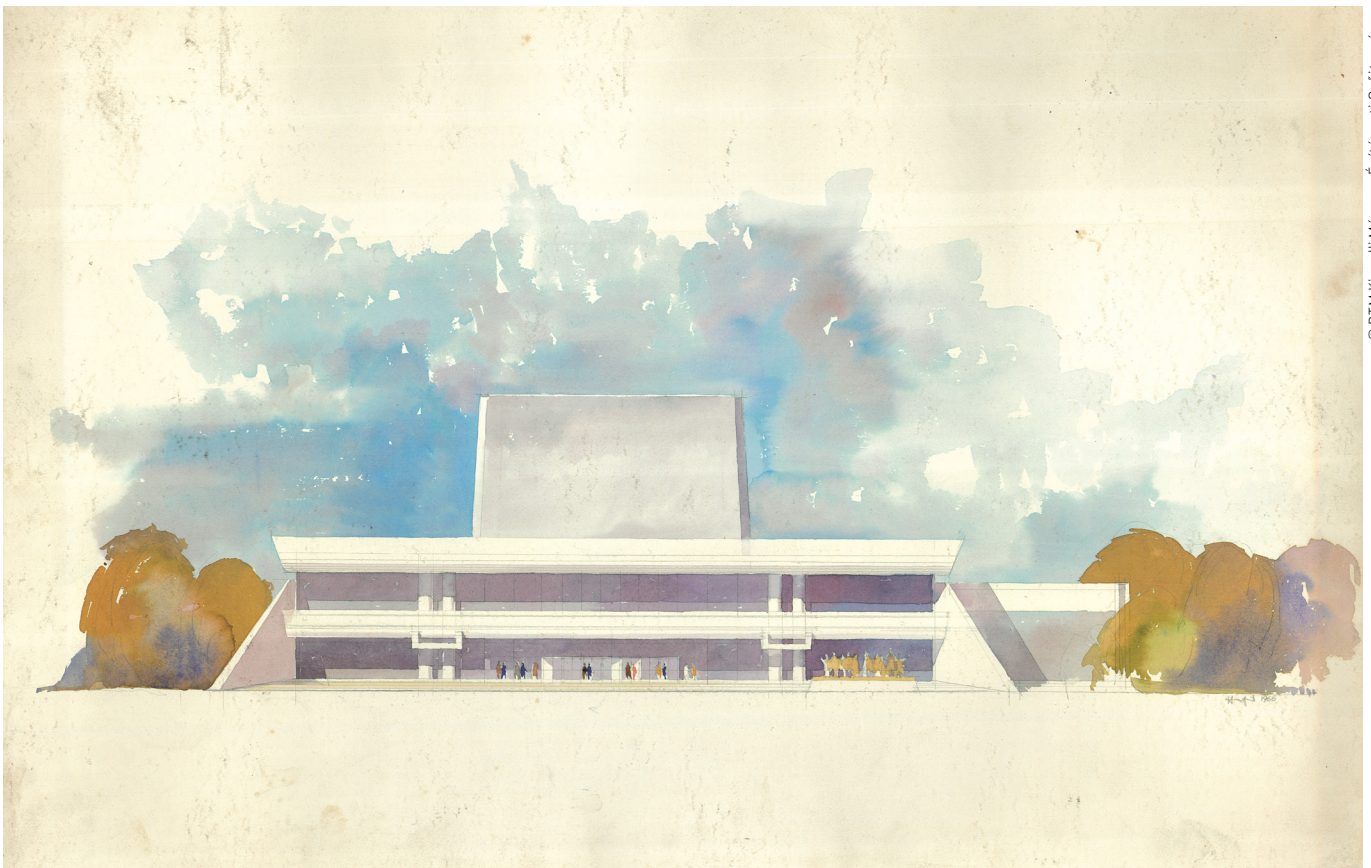
negyedben (ennek tervezésén dolgozott Hofer Miklós egyéves kinntartózkodása idején). Közvetlen közelében az elegáns Odeon mozi 1966-ban lett kész. A londoni Poplar negyedben megkezdett szociális lakásépítés első ütemében épült fel egy 26 emeletes brutalista stílusú toronyház. A későbbi nevén, vagyis Balfon Towerként elhíresült ház közvetlen közelében készült 1968 és 71 között az alacsonyabb Carradale House. Hasonlóan nagy beruházás volt Észak-Kensingtonban a Trellick

Technika Háza és lakóépület, Szeged
[Tarnai László, 1966–73] forrás: MÉ 1974/6

Tower építése, ezt Goldfinger irodája 1965–66 körül tervezte. Észak-Londonban egy iskolaépület, a Haggerston Girl School tervezése fűződik a Goldfinger-irodához. Az épület nem olyan ismert, mint Goldfinger lakóházai, holott ezt is ugyanakkor, a hatvanas évek közepén tervezte.

Óhatatlanul felmerül a kérdés, a fiatal építészek, miután visszatértek, hogyan hasznosították későbbi munkáikban az angliai tapasztalatokat? Hol vannak a két-szintes lakások, a nyersbeton lakótornyok?

A budapesti Nemzeti Színház pályázat díjnyertes terve [Hofer Miklós, 1966]

Nyilván a látottak nem közvetlenül, direkt módon csapódtak le, az 1960-as években a magyar építészek játéktere különben is egyre szűkült, nem dönthették el, milyen lakásokat terveznek. Visszatérte után minden építész korábbi munkahelyén, valamelyik állami tervezővállalatnál folytatta, ahol sok esetben egészen más típusú feladatok várták őket, mint Angliában; egyetemi épületek helyett gyárakat terveztek, mint például Bőjthe Tamás az IPARTERV-ben. Mégis, például Hofer Miklós 1966-os Nemzeti Színház-tervén vagy a szentendrei művelődési ház és könyvtár (1968–70, ma Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár) formálásán felismerni vélhetjük a látottak hatását. De az építészek többsége nem konkrét épületeket említett, ha az élményeikről kérdezték őket, inkább a kinti munkastílus megtapasztalása, az értelmes munka öröme vált számukra jó emlékké.

Az Angliából hazatérőktől függetlenül is számos brutalista épület született meg itthon, már az 1960-as évek elejétől. Elég csak említeni Jánossy György salgótarjáni Karancs szállóját (1961–63) vagy kórházépületét Kazincbarcikán (1962–69).

A Technika Háza Szegeden Goldfinger épületeinek homlokzat-ritmusát idézi (Tarnai László, 1966–1973). A hetvenes évek elejére készült el Óbudán a Radelkis-gyárépület (Csikvári Antal, 1969–72) majd a Fehérvári úti piac épülettömbje (Halmos György, 1977). Ez utóbbit néhány éve átalakították, gondosan eltüntetve nyers bazaltbeton felületeit, így pont nem érthette meg, hogy londoni társaihoz hasonlóan, újra igazán trendi legyen.

• • •

1 Borvendég Béla: 8301. 6. rész. In: *Építész Közlöny*, 131. 2003. szeptember, 13. o. és Borvendég Béla: Amiről a vén tölgyfák regélnek, avagy óda a keletről fúvó nyugati szélhez.

Tervlap, 2013. július 15. <http://tervlap.hu/cikk/show/id/2235>

2 Az épület a *Mechanikus narancs* (A *Clockwork Orange*, Stanley Kubrick, 1971) című film egyik helyszíne, ahogy kedvelt forgatási helyszínné vált a többi brutalista épület is.

3 Callmeyer Ferenc: Imperial College London, Diákszálló. *Építészek*: R. Sheppard, W. Mullins. *Magyar Építőművészet*, 1965. 4. szám, 54–56. o.

• • •

Irodalom:

Simon Marian: Kalandozások kora. Magyar építészek a 60-as évek Angliájában. In: *Kortárs építészet, Architectura Hungariae*, VII. évf. 1. szám, 2005. március http://arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/25/25simon.htmlhttp://arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/25/25simon.html

Simon Marian: Age of Adventures – Hungarian Architects in the Britain of the 1960s. In: *Britain and Hungary 3. Contacts in Architecture, Design, Art and Theory during the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Szerk. Ernyey Gyula. Magyar Iparművészeti Egyetem, Budapest, 2005.

Borvendég Béla: 8301. 1–7 rész. In: *Építész Közlöny*, 124–133. 2003. január–november.

Borvendég Béla: Amiről a vén tölgyfák regélnek, avagy óda a keletről fúvó nyugati szélhez.

In: *Tervlap*, 2013. július 15.

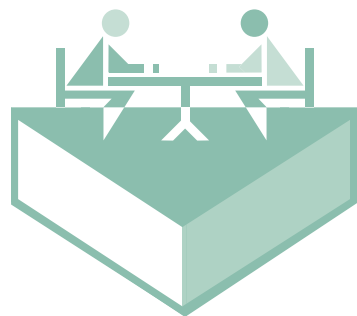
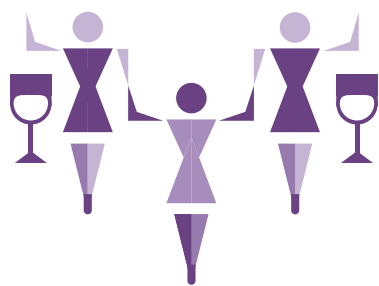
<http://tervlap.hu/cikk/show/id/2235><http://tervlap.hu/cikk/show/id/2235>

<http://tervlap.hu/cikk/show/id/2235>

Apáti-Nagy Mariann interjúja Jurcsik Károllyal. In: *Gulyás Zoltán építésze*. Szerk. Ferkai András. HAP Hungaro-AustroPlan (HAP Galéria), Budapest, 2005, 30–35. o.

LOFFICE EVENTS +

LOFFICECOWORKING.COM
TASTELOFFICE.COM

LOFT RENDEZVÉNYTÉR • BUDAPEST

WORKSHOP? KONFERENCIA? KOKTÉLPARTY?
SZÜLETÉSNAP? FILMFORGATÁS? ELŐADÁS?
SAJTÓTÁJÉKOZTATÓ? KÖZÖSSÉGIFŐZÉS?
ESKÜVŐ? MEETUP? SÁRKÁNYEREGETÉS?